

A TANTERVI VÁLTOZÁSOKAT KÖVETŐ VIZSGAFEJLESZTÉS – 20 ÉVES A KÉTSZINTŰ ÉRETTSÉGI

Exam development following curriculum changes – 20 years of the two-level baccalaureate

ÜTÖNÉ VISI JUDIT

judit.uto.visi@gmail.com

ABSTRACT

The study reviews the process of developing and introducing the two-level baccalaureate examination, analyses the factors influencing this development, and compares the characteristics of the traditional and the new examination formats.

Keywords: two-level baccalaureate, exam requirements, exam description

BEVEZETÉS

Az 1995-ben megjelent Nemzeti alaptanterv jelentős változásokat hozott a hazai köznevelésben tartalmi, szemléleti és oktatásszervezési szempontból egyaránt. Ezek a változások szükségessé tették az addigi, a köznevelési tanulmányokat lezáró érettségi, illetve az ezzel összefüggő felvételi vizsgák újragondolását is. A fejlesztés 1995-ben kezdődött és a 2005-ös első kétszintű érettségi vizsgával ért véget. A végleges változat kidolgozását hosszú fejlesztési munka és többszöri véleményeztetés, a szaktanárokkal, a felsőoktatás képviselőivel és a különböző szakmai szervezetekkel történő egyeztetés, valamint a vizsgamodell, illetve a feladatok szűkebb körben történő kipróbálása előzte meg. A tanulmány ennek a fejlesztésnek a szakmai hátterét, illetve a kétszintű földrajz érettségi bevezetésének tapasztalatait foglalja össze.

A VIZSGAFEJLESZTÉS SZAKMAI KÖRNYEZETE

Az Országos Köznevelési Intézet (a későbbi Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet) szakmai irányításával a Nemzeti alaptanterv fejlesztésével párhuzamosan kezdődött meg az **új érettségi rendszer** kidolgozása. Ehhez kapcsolódóan 1995-1996-tól indult el 10 közhelyi tantárgy részletes vizsgakövetelményeinek kidolgozása is. Az érettségi vizsga rendszerének átalakítását a Nemzeti alaptantervvel (a továbbiakban: NAT) bevezetett 10. évfolyamig terjedő egységes tantervi szabályozás és a 11-12. évfolyamon első-sorban az érettségire felkészítő, egyéni tantárgyi tanulást lehetővé tevő oktatásszervezés

alapozta meg. A vizsga átalakítását – a NAT bevezetése mellett – több tényező is szükségessé tette, közöttük olyan szakmai elvárások, mint az objektivitás, a megbízhatóság, az összehasonlíthatóság, de ebbe az irányba hatottak a megváltozott társadalmi igények és a nemzetközi tapasztalatok is.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium felkérésére készített egységes, kétszintű, standardizált érettségi koncepciója 1995-ben vált nyilvánossá. Ezt hangos szakmai vita követte, és mind a felsőoktatás, mind a közoktatás tanári szakmai szervezetei fenntartásokkal fogadták a koncepciót. Sok szakértő vitatta a kétszintű vizsga szakmai alapjait, bevezetésének hasznosságát, aminek hangot adtak például az 1996-os *Konferencia az érettségiről* rendezvényen is. A vitákat végül az 1996-ban kiadott, módosított közoktatási törvény zárta le, amely kimondta a vizsga több szintjét, megnevezte a vizsgatárgyak számát és a kötelező vizsgatárgyak körét (HORVÁTH Zs. – LUKÁCS J. 2005). A pedagógusok és a szakmai szervezetek – a földrajz esetében a Magyar Földrajzi Társaság és a Földrajztanárok Egylete – körében végzett közvéleménykutatás eredményeinek figyelembevételével 1997-ben jelentek meg az érettségi vizsga szabályzatának mellékleteként a tantárgyak általános vizsgakövetelményei. Ennek a dokumentumnak kettős szerepe volt: tartalmazta a 11. és a 12. évfolyam tantervi-tartalmi szabályozását és meghirdette az új érettségi vizsga tartalmának és értékelésének követelményeit. Ezt a funkciót azonban a közoktatási törvény 1999-es módosításával megszűnt, mert az új kerettantervek a 11–12. évfolyam oktatását is meghatározták. Alapja lett azonban a részletes vizsgakövetelményeknek. A vizsgafejlesztés fontos, máig ható szakmai lépése volt az úgynevezett részletes érettségi vizsgakövetelmények műfajának megteremtése és hazai bevezetése. Bár a tantárgyi vizsga részletes tartalmi követelményeinek kidolgozása már a kerettantervek alapján folytatódott, a kétszintű érettségi vizsga koncepciója azonban továbbra is megmaradt.

A földrajz érettségi általános, majd részletes követelményeinek és vizsgaleírásának kidolgozása az Országos Közoktatási Intézet Értékelési és Vizsgafejlesztő Központjának irányításával kezdődött meg 1996 tavaszán. A fejlesztő szakértői csoport munkájában a köznevelés (gimnáziumi és szakközépiskolai oktatás) szakértői mellett a felsőoktatás képviselői vettek részt.

A földrajzoktatás tartalmi és szemléletbeli átalakulása

Az új vizsgarendszer kidolgozását alapvetően az új tantárgyi-oktatási struktúrát és tartalmi elemeket jelentő Nemzeti alaptanterv bevezetése indította el. A korábbinál tágabban meghatározott bemeneti szabályozás mellett ugyanis szükségessé vált egy egységesebb **kimeneti szabályozás** kidolgozása, ezt a funkciót töltötték be a vizsgakövetelmények. Így az intézmények számára egyértelművé vált, hogy az alaptantervet

követve, de az általuk kiválasztott és az igényeiknek leginkább megfelelő tantárgyi programok és módszertani eszközök segítségével milyen ismereteket és képességeket kell elsajátítaniuk a diákoknak a közoktatási szakasz lezárásáig (MAKÁDI M. 2005). A **vizsgakövetelmények** fontos információt jelentettek a felsőoktatás számára is, hiszen ezekre az ismeretekre alapozhattak saját képzéseik megtervezése során. Azzal, hogy a kétszintű érettségi egyben a felvételi eljárás alapja is lett, és a felvételi vizsga feladatlapját és tételsorait már nem a felsőoktatási intézmények állították össze, csökkent a felsőoktatás befolyása a középiskolai oktatásra, különös tekintettel a továbbtanulásra felkészítő fakultációk tartalmára.

A vizsga- és a tantárgyfejlesztés a földrajzoktatásban szorosan összekapcsolódott és hosszabb-rövidebb időszakokban teljesen párhuzamosan ment végbe az 1990-es és a 2000-es évek fordulóján. Az új vizsgakoncepcióról szóló első publikációk megjelenése időben egybe esett az új tantervi szabályozás (Nemzeti alaptanterv) bevezetésével. A vizsgafejlesztés később, a kerettantervek kidolgozása idején (1999–2001) is folytatódott. Éppen ezért szükséges és egyben lehetséges is volt a vizsgakövetelmények, valamint a tantervfejlesztés során megfogalmazódott tartalmi és fejlesztési követelmények folyamatos összehangolása. Ez a hosszas és különböző szintű szakmai egyeztetés természetesen a követelmények és a vizsgamodell végleges változatának elfogadását és megismertetését is meghatározta.

A tananyagfejlesztések során a földrajzoktatás jelentős tartalmi-szemléleti átalakuláson ment keresztül. Ennek alapján megállapítható, hogy a leíró jellegű, alapvetően regionális megközelítésű földrajzoktatás egyre inkább az általános természeti és társadalmi-gazdasági, illetve környezeti folyamatok felé fordul, bolygónk egészét a vizsgálódás középpontjába állító tantárggyá alakult (1. táblázat). Az ismeretek helyett a változások, a folyamatok bemutatása, az összefüggések feltárása került a középpontba (MAKÁDI M. 1999). Ez a változás elengedhetlenné tette a tantárgyi érettségi vizsga átalakítását is.

Évfolyam	1978-as tanterv	Nemzeti alaptanterv (1995)	Kerettanterv (1998)
6.	Kontinensek földrajza (Afrika, Ausztrália, Amerika, Ázsia)	Természetismeret (komplex alapozás)	Természetismeret (komplex alapozás)
7.	Kontinensek földrajza (Európa és a Független Államok Közössége)	A Föld és bolygótestvérei, A Föld	Európán kívüli kontinensek, Európa
8.	Magyarország földrajza, Csillagászati ismeretek	Kontinensek – tájak – országok	Közép-Európa és Magyarország
9.	Általános természeti földrajz, Általános társadalomföldrajz	Övezetesség a Földön, Magyarország földrajza	Kozmikus környezetünk, Általános természeti földrajz, Népesség- és településföldrajz
10.	A világ regionális földrajza, Magyarország földrajza	A világ helyzete	A világ helyzete, Globális környezeti problémák

1. táblázat. A földrajzoktatás tartalmi, szerkezeti átalakulása a vizsgafejlesztést meghatározó időszakban

A földrajz esetében a tantárgyfejlesztés változásai nagyon gyorsan megjelentek a vizsgakövetelményekben, például a tananyagcsökkentés miatt módosultak a topográfiai követelmények, egyes országok tárgyalása kimaradt vagy csak emelt szinten jelent meg. A korábbiakhoz képest jelentősen csökkent a regionális földrajzi követelmények aránya, ami alól csak Magyarország földrajza jelentett kivételt. Ezzel szemben megjelentek olyan új tartalmi elemek, mint a pénzügyi, közgazdasági alapismeretek, a globalizáció, a globális környezeti problémák, és sokkal hangsúlyosabb lett az általános társadalomföldrajz. A szemléletében átalakuló földrajzoktatás pedig új, az ismeretek alkalmazását elváró, az összefüggések felismertetésére, az információk értelmezésére alkalmas feladattípusok bevezetését igényelte (BERNEK Á. – ÜTÖNÉ VISI J. 2002).

Nemzetközi tapasztalatok

Egy adott vizsgarendszer mindig tükrözi az oktatási rendszer hagyományait, a társadalom, valamint a felhasználók (felsőoktatás, szakmai képzés stb.) elvárásait, preferenciáit, a vizsga funkciójával kapcsolatos elképzeléseit, ezért a különböző vizsgamodellek minősítése csak az adott oktatási rendszerben és az adott felhasználási körben lehet meghatározó (EINHORN Á. 1998). Nyilvánvaló, hogy más országok vizsgarendszereiről még viszonylag nagyszámú összegyűjtött információ alapján sem mondhatunk ítéletet, nyugodt szakmai lelkiismerettel csak annyit tehetünk, hogy összevetjük a hazai vizsgákkal, és megállapítjuk az eltérő, valamint az esetleg fellelhető közös vonásokat, illetve végiggondoljuk, hogy vannak-e a vizsgának olyan elemei, amelyeket érdemes átültetni és esetleg meghonosítani a hazai gyakorlatban.

Ezzel összhangban a vizsgafejlesztés során tanulmányoztuk az angol, a holland, az osztrák és a német tantárgyi vizsgákat. Németország esetében, mivel tartományonként eltérő a vizsgaszervezés, ez több tartomány földrajzvizsgájának összevetését jelentette. Az egyes országok földrajzvizsgái között jelentős eltérések voltak, mind tartalmi, mind szerkezeti és teljesítményértékelési szempontból. Ennek ellenére több közös, a hazai hagyományoktól jelentősen eltérő vonást figyelhettünk meg. Ilyen volt például az írásbeli vizsga meghatározó szerepe. Ha volt is szóbeli vizsga, az többnyire a gyenge írásbeli teljesítmény javítására szolgált, vagy – mint a német modellben – csak az alapszintű (Grundkurs) képzéshez kapcsolódott. Az írásbeli feladatsorokat döntően az erre a célra létrehozott vizsgaközpontban, illetve azok ellenőrzésével és jóváhagyásával állították össze. Bár az írásbeli vizsga feladatai tartalmi és feladattipológiai szempontból országonként igencsak különbözők voltak, közös vonásuk volt, hogy alapvetően nem a tények tudását, hanem az ismeretek alkalmazásának minőségét, illetve a földrajzi kompetenciák szintjét vizsgálták. Az egyes feladatok általában az abban közölt adatok, képek, szövegek

elemzésére, értelmezésére vonatkoztak, illetve az azokból levonható következtetések, összefüggések megfogalmazását kérték a jelölttől. A feladatok jelentős része hosszabb-rövidebb szöveges választ igényelt, és nagyon kevés volt a feleletválasztásos tesztkérdés, sőt sok vizsgában egyáltalán nem is volt ilyen. Tartalmi szempontból szintén voltak sajátos vonásai a külföldi vizsgáknak. Volt olyan ország, ahol csak a tananyagban nem szereplő országok lehettek témái a vizsgafeladatnak. Hollandiában például a felkészülési időszak elején nyilvánosságra hozott témakörökhöz kapcsolódó kérdések szerepelhettek csak a feladatlapban.

A hazai hagyományoktól eltérő vizsgarendszerek megismerése sok hasznos információval szolgált. A kérdezési kultúra, a feladattípusok, a javítási-értékelési útmutatók összeállítása számos olyan elemet tartalmazott, amelynek beépítése a magyar vizsgamodellbe elősegíthette a hazai földrajz érettségi fejlesztését.

A 2005 ELŐTTI ÉS AZ ÚJ KÉTSZINTŰ FÖLDRAJZ ÉRETTSÉGI VIZSGA

A földrajz a szívesen választott vizsgatárgyak közé tartozott az új vizsga bevezetése előtt. A továbbtanulni szándékozókön kívül főleg azok választották érettségi tárgyként, akik más tantárgyakból felvételiztek, és egy viszonylag könnyebb – értve úgy, hogy mivel a tárgy tanítása a 10. évfolyamon befejeződik, nyilvánvalóan kevesebb a tananyag – ötödik tárgyból szerettek volna vizsgát tenni. Az iskoláktól kapott információk alapján a 2005-öt megelőző időszakban átlagosan a tanulók 10%-a tett érettségi vizsgát földrajzból, ennek aránya valamivel kisebb volt a tagozatos vagy jobb átlagteljesítményt nyújtó osztályokban, és kissé magasabb az átlagos vagy annál gyengébb osztályokban. Különösen sokan választották a földrajzot az esti és levelezőképzésben tanulók közül. Ezért sok esetben a vizsgán elhangzó feleletek közepes színvonalúak voltak. Bár csak elvétve találoztunk a teljes felkészületlenséggel, az igazán magas színvonalú teljesítmény is ritka volt. Ez alól kivételt többnyire csak a tantárgyból egyben felvételizni is szándékozók felelete jelentett. Az is előfordulhatott azonban, hogy a földrajzból felvételiző nem is érettségizett a tantárgyból, hiszen ebből a vizsgatárgyból a felvételi és az érettségi időben, helyszínben, szerkezetében és némileg tartalmában is elkülönült egymástól (ÜTŐNÉ VISI J. 2009).

Éppen ezért sokan féltek attól, hogy az új érettségi bevezetésével a megváltozó követelmények és az átalakuló vizsgaszerkezet miatt lényegesen kevesebben választják majd a tantárgyat. A félem azonban nem igazolódott be, a 2005. májusi vizsgaidőszakban 18 454 tanuló választotta a földrajz érettségét, ami azt jelentette, hogy 2005-ben a kötelezően választható tantárgyak közül földrajzból tettek a legtöbben középszintű érettségi vizsgát. Igaz, emelt szintű vizsgát viszont valóban kevesen, mindössze 238-an tettek.

Az alacsony szám oka vélhetően az volt, hogy sem a tanári, sem pedig az akkor még népszerű geográfus szakra való felvételhez nem volt elvárás az emelt szintű érettségi vizsga (ÜTÖNÉ VISI J. 2009).

Érettségi és felvételi vizsga 2005 előtt

Ahhoz, hogy megértsük, miért hozott alapvető változásokat a 2005-től bevezetett kétszintű érettségi, érdemes röviden összefoglalni az addigi vizsgák jellemzőit.

A 2005-ös vizsgaidőszakot megelőzően földrajzból csak szóbeli vizsgát tettek az érettségizők. A tételsorok összeállítása az intézmények szakmai munkaközösségének feladata volt. A tételek összeállítását, azaz szerkezetét és fő tartalmi elemeit a Gimnáziumi Érettségi Vizsgaszabályzat (GÉV) határozta meg. A tételek kötelező szerkezeti felépítését a 2. táblázat mutatja be.

A vizsga tartalmi szabályozását egy rövid (alig féloldalas) összefoglaló jellegű követelménylista jelentette. A tételsor tartalmi arányaira vonatkozóan – azaz az egyes témakörökhez kapcsolódó tételszámokra – az Országos Közoktatási Szolgáltató Intézet (OKSZI; később KÁOKSZI, azaz Kiss Árpád Országos Közoktatási és Szolgáltató Intézmény) szakértői által összeállított mintatételsorok tettek javaslatot. Ennek alkalmazása azonban nem volt kötelező (ÜTÖNÉ VISI J. 1999b). A vizsgafejlesztést vezető szakértőként több gimnázium szóbeli tételsorát elemeztem, és ennek alapján megállapíthattam, hogy nem csak a belső tartalmi arányokban, de magában a feladatok megfogalmazásában és az elvárt tudás mélységében (részletezettség, fogalomhasználat stb.) is lényeges különbségek voltak. Egy-egy tételsor csak az adott intézményben volt felhasználható. A felelet értékelésének sem voltak meghatározott szempontjai, objektivitását pedig jelentősen befolyásolhatta a szaktanárnak a diákról a tanórai munka alapján kialakult benyomása.

Bár e tanulmány az érettségi vizsga fejlesztéséről szól, az új vizsgarendszer által hozott változások jelentőségének megértése érdekében szólni kell a 2005-ig érvényben lévő felvételi vizsgáról is. A **felvételi vizsga** két, szervezésében is eltérő írásbeli és szóbeli részből állt. Az ún. központi írásbeli vizsgán egy a felsőoktatás irányításával összeállított feladatlapot oldottak meg a jelentkezők. A feladatsorok általában 9–10 különböző feladatot tartalmaztak, amelyek többségében zárt végű, feleletválasztásos tesztek voltak,

Tétel	Tartalom
A résztétel	Általános, illetve regionális természetföldrajz
B résztétel	Általános, illetve regionális társadalmi-gazdasági földrajz
C résztétel	Gyakorlati feladat

2. táblázat. A szóbeli vizsgatételének szerkezete a 2005 előtti földrajz érettségien

de mindig volt közöttük egy számításos feladat is. A feladatsor a feladattípusok szempontjából meghatározott struktúrával rendelkezett, de tartalmi szempontból nem volt állandó belső szerkezete. A feladatsorokban megjelenő témakörök aránya ezért eltérő volt az egyes években. Az írásbeli sajátossága volt az esszékérdés, amely az összesen megszerezhető 100 pontból 25 pontot ért és egy adott természeti vagy társadalmi-gazdasági földrajzi folyamat, jelenség bemutatását várta el. A feladatsor megoldására 180 perc állt rendelkezésre. A dolgozatok értékelése központi javítási útmutató alapján és az arra felkért szaktanárok által történt. Bár a feladatsor központi volt, voltak olyan felsőoktatási intézmény, amely külön mérőeszközt készített (ÜTŐNÉ VISI J. 1999b).

A szóbeli vizsgát az adott felsőoktatási intézmény szervezte, amely hasonlított az érettségi vizsgához, de a tételek átfogóbbak voltak. A 15–20 perces szóbeli vizsgához a kihúzott tétel kifejtése után többnyire az általános földrajzi tájékozottságot feltáró beszélgetés is kapcsolódott. A vizsgabizottságban a felsőoktatási intézmény oktatói vettek részt, de általában tagja volt egy közoktatásban dolgozó szaktanár is. A korábbi érettségi és felvételi vizsgaszabályozás sajátosságaként lehetett úgy felvételi vizsgát tenni földrajzból, hogy a tanuló nem is érettségizett ebből a tantárgyból.

A 2005-ben bevezetett kétszintű érettségi vizsga

A vizsgafejlesztés során kialakult új vizsgamodellt a földrajz esetében 2004-ben önként jelentkező 11. évfolyamos tanulókkal próbálták ki. Földrajzból 103 tanuló oldotta meg az emelt szintű és 1260 tanuló a középszintű feladatlapokat. A kipróbálás sikere alátámasztotta a fejlesztést, de rámutatott olyan hiányosságokra (feladatlap-szerkesztési technikai hiányosságok, a javítási-értékelési útmutató pontosítása) is, amelyeket meg kellett oldani (ÜTŐNÉ VISI J. 2005). Az új, kétszintű vizsga szerint első alkalommal a 2005. május-júniusi vizsgaidőszakban érettségiztek a diákok.

A vizsga legfontosabb új vonása az volt, hogy összekapcsolta az érettségi és a felvételi eljárást. Az új rendszerben (3. táblázat) az érettségi vizsga egyben felvételi vizsga is lett. Az eredeti elképzelések szerint a felvételi vizsgát az emelt szintű vizsga váltotta volna ki, a végső jogszabály azonban nem tette kötelezővé a felsőoktatásban történő továbbtanulás esetében az emelt szintű vizsgát. Ennek szükségességéről a főiskolák és az egyetemek maguk dönthettek. A vizsgaszabályzat az emelt szintű vizsga letételét felvételi többletpontokkal ösztönözte.

Érdemes részletesebben is sorra venni a változásokat. A vizsgán számonkérhető ismereteket és kompetenciákat a nyilvános és rendeletben – 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról – megjelent részletes vizsgakövetelményekben meghatározottak jelentették. Ennek alapjai a NAT, illetve a 2001-ben

Középszintű vizsga		Emelt szintű vizsga	
Írásbeli	Szóbeli	Írásbeli	Szóbeli
A vizsga tartalma			
Két részből álló központi feladatsor 1. rész: alapvetően topográfiai ismeretekkel kapcsolatos feladatok 2. rész: általános tantárgyi műveltséget vizsgáló feladatsor, ismeret- és képességmérésre alkalmas feladatokkal	Két részből álló tétel A) részétel: természetföldrajzi tartalom B) részétel: társadalomföldrajzi tartalom	Az általános tantárgyi műveltségen túl a szakirányú továbbtanulás szempontjából fontos ismeret- és képességelemek mérésére alkalmas feladatsor	Két részből álló tétel A) részétel: természetföldrajzi tartalom B) részétel: társadalomföldrajzi tartalom
Rendelkezésre álló idő			
20+100 perc	15 perc	240 perc	20 perc
Elérhető pontszám			
100 pont	50 pont	100 pont	50 pont

3. táblázat. A 2005-ös kétszintű érettségi vizsga szerkezete

bevezetett kerettantervek voltak. A vizsgakövetelmények pontosan leírták, hogy az egyes témákban milyen ismeretek és képességek, illetve hogy azok milyen szinten kérhetők számon az érettségi vizsgán. Meghatározták a számonkérhető topográfiai fogalmakat (névanyagot) is. A vizsgaszabályzatban pontosan meghatározták a vizsga szerkezetét, belső tartalmi arányait, időkereteit és az elérhető pontszámokat.

A középszintű érettségi vizsgán – azaz a korábbi érettséginek megfelelő vizsgán – írásban is vizsgázni kell. A feladatsort a vizsgaközpont (az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont [OKÉV], majd az Oktatási Hivatal [OH]) által megbízott tételkészítő bizottság állítja össze. Javítása, értékelése központi útmutató alapján, de az adott intézményben történik. A középszintű szóbeli vizsga tétele csak egy természetföldrajzi (A) és egy társadalmi-gazdasági (B) részételből áll. Bár a tételsort továbbra is az intézmény szaktanára (munkaközössége) állítja össze, a tételek készítésekor figyelembe kell venni a részletes vizsgakövetelményben és a vizsgaleírásban megfogalmazott elvárásokat. Fontos változás volt, hogy a szóbeli feleletet középszinten a szaktanár által összeállítandó értékelési-pontozási útmutató alapján kell értékelni. Ez, és a tételsor elkészítésének szabályozása objektívebbé és összehasonlíthatóbbá tette a szóbeli vizsgákat is.

Az emelt szintű vizsgák szervezése is az említett vizsgaközpont feladata volt, napjainkban a területileg illetékes kormányhivatalé. Mind az írásbeli feladatsorok, mind pedig a szóbeli tételsorok elkészítéséért az OH által felkért tételkészítő bizottság felelős. Az írásbeli feladatlap javítását központi útmutató alapján az erre felkért javítótanárok végzik. Az emelt szintű szóbeli vizsga 3 fős, független szakmai vizsgabizottság előtt zajlik, a teljesítmények értékelése ebben az esetben is a központi értékelési útmutató

alapján, pontozással történik. Változás volt az is az eddigi mérési gyakorlathoz képest, hogy az írásbeli feladatsorokban a hagyományos tesztfeladatok kiegészültek az ismeretek alkalmazását igénylő, nyílt végű feladattípusokkal. A feleletválasztásos, zárt végű kérdések aránya a feladatsoron belül jelentősen csökkent. Nagyobb súlyt kaptak az adat- vagy szövegelemzésen alapuló, illetve a mindennapi élet problémáira építő gyakorlati megközelítésű feladatok. A középszintű írásbeli vizsgán ezek a feladatok vették át a korábbi szóbeli C tételrész szerepét.

Változott az atlasz szerepe is. Középszinten az írásbeli topográfiai részén kívül minden vizsgarészben használható lett, sőt, feladatok is épülhettek az atlasz használatára. Emelt szinten – a korábbi hagyományokat követve – az írásbelin az atlaszt továbbra sem lehetett használni, de a szóbeli vizsgán igen, ott az atlaszhasználatot 0–3 ponttal értékelték is. A tantervi szabályozás változásának megfelelően tartalmi szempontból is voltak új vonásai a vizsgának, pl. a regionális földrajz helyett nagyobb teret kaptak az általános társadalom- és gazdaságföldrajzi témák, megjelentek a közgazdasági és környezeti tartalmak. Ennek részletes elemzése azonban túlmutat a jelenlegi írás keretein.

A kétszintű érettségi rendszer bevezetésével jelentősen csökkent a felsőoktatás befo-lyása és vissz szabályozó szerepe az érettségire és a felvételi vizsgákra. Ezt próbálta némileg ellensúlyozni a felvételi esetében a felsőoktatási intézmények döntése alapján adható többletpont-rendszer.

MI TÖRTÉNT AZÓTA?

2005 óta a kisebb-nagyobb tantervi reformok tartalmi változásai beépültek a vizsgakövetelménybe, de alapvető tartalmi és szerkezeti, vizsgaszervezési változás egészen 2021-ig nem történt. Meg kell jegyeznünk, hogy a kétszintű földrajz érettségi vizsga nagy elfogadottságot élvezett a tanárok körében, amelyet az Oktatási Hivatal 2014-ben lezárult kutatása (LÁNG GY. 2014) is alátámasztott. Jelentős változtatási igényt nem fogalmaztak meg a tanárok (BARNA K. 2014).

Ugyanakkor az új 2020-as Nemzeti alaptanterv és az ezekre épülő kerettantervek kidolgozása már előrevetítette a kétszintű érettségi felülvizsgálatának szükségességét. A módosítás irányába hatottak a tantárgy oktatásában fokozatosan teret nyerő szemléleti és módszertani változások is. Ezt erősítette meg a 2020-ban a Magyar Földrajzi Társaság Földrajztanári Szakosztálya által az érettségi megújulása kapcsán készített felmérés eredménye is. Ennek alapján elmondható, hogy a földrajztanárok 15 év után is többségében elégedettek a kétszintű érettséggel, de szinte valamennyi válaszadó örülne a projektvizsgának mint vizsgarésznek – pl. középszinten a szóbeli helyett történő – bevezetésével. Fontosnak tartanak a gyakorlati feladatok hangsúlyosabb megjelenését emelt

és középszinten egyaránt (TÖMPE L. 2020).

A 2017 tavaszi vizsgaidőszakától érvényes vizsgakövetelmények ([link1](#)) kisebb tartalmi csökkentést és a vizsgaszintek közötti tartalmi átcsoportosítást hoztak csak. A vizsgaleírásban sem történt jelentős változás, csupán a belső tartalmi arányok módosultak kissé. A topográfiai követelmények és a fogalomtár továbbra sem képezték a rendeleti szabályozás részét, bár betartásuk mindenki számára (tételkészítők, vizsgáztatók) kvázi kötelező volt.

Jelentősebb változást a 2021-ben elfogadott és 2022 tavaszán életbe lépő újabb módosítás ([link2](#)) hozott. Ez a tartalmi szempontok mellett a vizsga szerkezetét, belső arányait is jelentősen átalakította. A szerkezeti változások elsősorban a középszintű vizsgát érintették, amelyben megjelent a szóbeli vizsga részbeni kiváltását lehetővé tevő projekt-munka. Az új középszintű vizsga jellemzőit a 4. ábra mutatja be.

Az írásbeli vizsga összpontszáma 10 ponttal csökkent (mindegyik összetevő 5-5 ponttal), a szóbeli vizsgáé pedig 60 pontra nőtt. Ezzel kissé csökkent az objektívebb írásbeli vizsgarész aránya az összeteljesítményben. A B változat esetén a projekt-munka 25, a tétel kifejtése 35 pontot ér. A projekt-munka elbírálását részletes értékelési útmutató segíti. A 2021-ben elfogadott változásokhoz kapcsolódóan vált a vizsgaleírás hivatalos részévé a topográfiai követelmény, amely már közép- és emelt szinten is megjelent. Ugyancsak a vizsgaleírás része lett a földrajzi fogalomtár is.

A tantervi változások miatt az új tartalmi elemek beépítése mellett – a tananyag-csökkentés jegyében – nagyszámú, korábban meghatározott követelményelem (pl. tudománytörténeti vonatkozások, a földrajztudomány ágainak és rokantudományainak fogalmi szintű ismerete, műholdak pályatípus és feladat szerinti csoportosítása) kikerült a vizsgakövetelmények köréből. A követelmények felépítését szem előtt tartva számos követelményelem helye és szintje is megváltozott, korábban középszintű elemek (pl. a Naprendszer felépítésével vagy a függőleges földrajzi övezetességgel kapcsolatban) átkerültek az emelt szintű követelmények közé. Az új földrajz érettségi vizsga közép- és emelt

Írásbeli vizsga		Szóbeli vizsga	
A vizsga tartalma			
I. feladatlap: topográfiai ismereteket, képességeket ellenőrző	II. feladatlap: földrajzi ismeretek és képességek meglétét vizsgáló	A) változat: egy természetföldrajzi feladat és egy társadalomföldrajzi feladat kifejtése	B) változat: projektmunka* és egy a mindennapok földrajzi ismereteire épülő feladat kifejtése
Rendelkezésre álló idő			
20 perc	100 perc	15 perc	
Elérhető pontszám			
20 pont	70 pont	60 pont	25+35 pont

*Projekt-munka készítését csak az a vizsgázó választhatja, aki érettségi bizonyítvánnyal nem rendelkezik, és tanulói jogviszonyban van.

4. táblázat. A 2012-ben elfogadott középszintű vizsga szerkezete

szintű vizsgakövetelményei – a két vizsgaszint eltérő céljainak megfelelően – a korábbiaknál előteljesebben különültek el egymástól (NEUMANN V. 2021). Ez tükröződik a topográfiai követelmények szintezésében is.

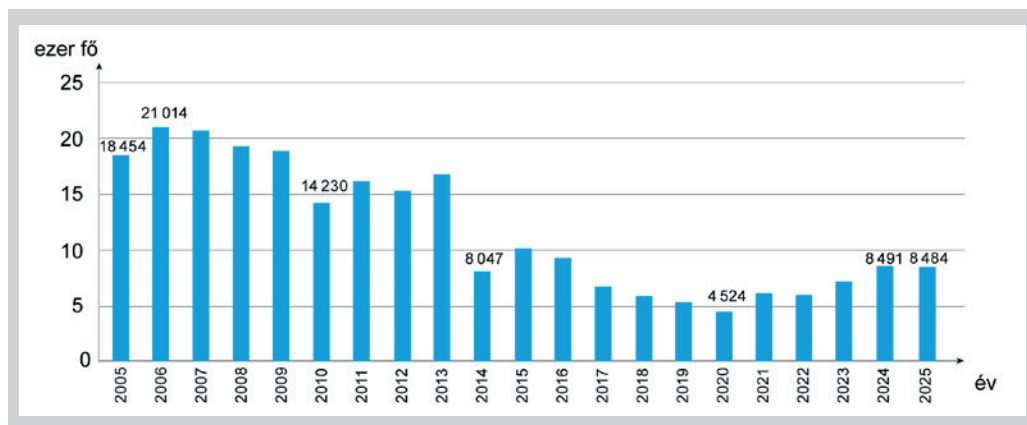
A VIZSGÁZÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

Érdemes megvizsgálni azt is hogyan alakult az érettségizők száma az elmúlt 20 év során. A számok jól tükrözik az elmúlt két évtized oktatáspolitikai döntéseinek hatását. Különösen igaz ez a középszinten vizsgázók számának alakulására (1. ábra).

Egészen 2010-ig közel 20 000 fő tett középszintű vizsgát a május-júniusi vizsgaidőszakban. Fontos megjegyezni, hogy a vizsgázók közel fele a felnőttképzésben tanult. A gimnazisták száma 6000, a szakközépiskolában tanulók száma 4500 fő körül alakult. Ezen egy 2010-ben életbe lépett jogszabályváltozás módosított, ez ugyanis a felnőttképzésben tanulók számára is kötelezővé tette az idegen nyelvi érettségit. Így ott is a korábbi két választható vizsgatárgy helyett csak egy maradt. Az adatok azt mutatták, hogy egy tárgy esetén a földrajz az informatikával és a biológiával osztozott (ÜTŐNÉ VISI J. 2019).

Az újabb – és ugyancsak kedvezőtlen – változás az előrehozott érettségi lehetőségének megszűnése volt 2014-ben. Ennek következtében a korábbi vizsgázói létszám több mint a felével esett vissza, elsősorban a gimnazisták körében csökkent, de a szakképzésben is. 2014-ben mindössze 8067 fő vizsgázott, és ha ez a szám a következő két évben kissé emelkedett is, 2016 után újra csökkenésnek indult.

Az eddigi változásokhoz képest már jóval kisebb visszaesést jelentett az a módosítás, amely a szakképzésben (szakgimnáziumokban, technikumokban) tanulókat érintette és kötelezővé tette számukra a szakmai alapozó tantárgyból történő érettségit. Ezzel

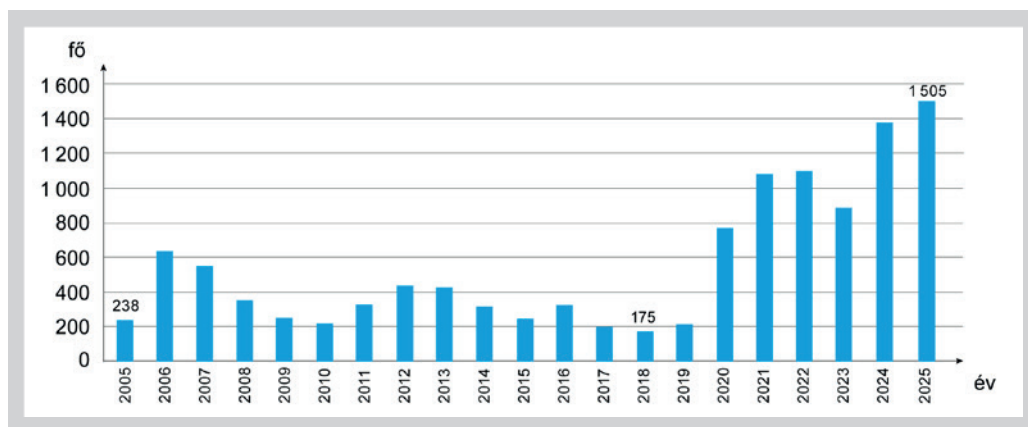
1. ábra. A középszinten vizsgázók számának alakulása 2005–2025 között (adatok forrása: Oktatási Hivatal)

gyakorlatilag megszűnt a földrajz választható vizsgatárgy szerepe. Az új érettségi szabályozás csak nagyon szűk keretek között, kivételként engedélyezte a közismereti tárgyak, így a földrajz ötödik vizsgatárgyként való választását. Ez újabb közel 2000 fő elvesztését jelentette tantárgyunk szempontjából. Így jutottunk el 15 év alatt középszinten a 20 000 vizsgázóból a mindössze 5000-6000 föig (ÜTÖNÉ VISI J. 2019).

Bár az előrehozott vizsga lehetőségének visszaállítása 2020 után ismét emelte a vizsgázók számát, ez már csak kisebb mértékű változást hozott. Ennek oka lehet az is, hogy az elmúlt időszakban nőtt a választható vizsgatárgyak kínálata, és a diákok élnek is a választás lehetőségével.

Az őszi vizsgaidőszakban mindig lényegesen kevesebben vizsgáztak, de ott is jól nyomon követhető a csökkenés, elsősorban az előrehozott érettségi eltörlésének következményeként. 2006-ban 1033-an, 2013-ban 1473-an tettek vizsgát, 2014-ben azonban már csak 101 fő vizsgázott. Az előrehozott érettségi újbóli lehetősége már csak kisebb növekedést eredményezett: 2025 őszén 471 fő vizsgázott.

Más képet kapunk, ha az emelt szintű vizsgák számának alakulását vizsgáljuk (2. ábra). Megállapítható, hogy egészen 2020-ig jelentős ingadozásokat mutatva ugyan, de kevesen választották az emelt szintű vizsgát. 2018-ban mindössze 175 fő vizsgázott. Jelentős vizsgaszám-növekedés 2020-tól következett be. Ennek fő oka az a rendeletmódosítás volt, amely kötelezővé tett legalább egy emelt szintű vizsgát a felsőoktatási felvételi során. Hozzájárult a vizsgázók számának emelkedéséhez az is, hogy egyre több szak esetében – pl. 2019-től a gazdaságtudományi képzési terület egy részén – választható lett felvételi tárgyként a földrajz.

2. ábra. Az emelt szinten vizsgázók számának alakulása 2005–2025 között (adatok forrása: Oktatási Hivatal)

ÖSSZEGZÉS

A 20–21. század fordulóján, közel 30 éve lezajlott tantervi reformfolyamatok, a tartalmi és szemléletmódbeli változások nagy hatással voltak a vizsgafejlesztés folyamatára, meghatározták a változások fő irányvonalát és megváltoztatták a tantárgyi érettségi vizsga funkcióját. Ez együtt járt egy a korábbiaktól eltérő vizsgarendszer kidolgozásával, amely mögött nyilvános, a tantervi szabályozással összhangban kidolgozott követelményrendszer és állt.

A folyamatot áttekintve megállapítható, hogy az egyeztetéseknek, a szakmai eszmecseréknek köszönhetően egy sikeres, a tantárgy presztízsének javítása szempontjából hasznos vizsgafejlesztést kísérhettünk végig. 2005-ben egy olyan vizsgamodell került bevezetésre, amelynek alapelvei, fő jellemzői – kisebb változtatások mellett – máig meghatározók a földrajz érettségi esetében.

A kétszintű érettségi rendszere 20 éves történetének pozitív hatása, hogy egységesebbek, összevethetőbbek lettek az érettségi vizsgák. Tanár, diák és szülő számára is jól átláthatók a követelmények, az értékelési szempontok, ami segíti a sikeres felkészülést. Pozitív vonás az is, hogy nem kell külön érettségi és felvételi vizsgát tenni, az érettségi bizonyítvány egyben útlevelel is a felsőoktatás vagy a munka világába. A pontozási útmutatónak köszönhetően – különösen emelt szinten – sokat javult a szóbeli feleletek értékelésének objektivitása. Kár, hogy a vizsgarendszer azon eleme, hogy a felvételihez minden esetben emelt szintű vizsgára van szükség, a felsőoktatás bizonytalansága és bizonyos szempontból ellenérdekeltsége miatt nem valósult meg a rendszer bevezetésekor. Ennek köszönhetően a középszintű érettséginek egyszerre több elvárásnak kellett megfelelnie, egyidejűleg volt záró- és versenyvizsga is.

A feladatsorok terén csak lassan történt meg az elmozdulás az alkalmazást elváró feladatok felé. A nyílt végű, hosszabb szöveges választ igénylő feladatok értékelése a mai napig problémák forrása. Sajnos színes ábrák írásbeli feladatsorokban történő megjelenésének lehetősége sem oldódott meg, pedig erre – főleg emelt szinten – lenne igény.

A kétszintű vizsgák tapasztalatai nem igazolták a bevezetéshez kapcsolódó félelmeket. Nem csökkent, sőt éppen ellenkezőleg jelentősen megnőtt a földrajzból érettségizők száma. Bár a jogszabályi módosítások miatt sokat változott ez a kép, a földrajz ma is az egyik legnagyobb számban választott nem kötelező érettségi tantárgy középszinten, és a tantárgyi presztízs megítélése szempontjából fontosabbnak tartott emelt szintű vizsgát választók száma is nőtt az elmúlt időszakban. Összességében megállapítható, hogy a több éves, szakmai egyeztetésekre épülő szakértői fejlesztő munka egy széles körben elfogadott, a bevezetése óta jól működő tantárgyi vizsga kidolgozásához vezetett.

IRODALOM

- BARNA KATALIN (2014): Vizsgatárgyi összefoglaló – földrajz. – In: A nagy létszámú vizsgatárgyakra vonatkozó felmérés elemzése. Oktatási Hivatal, Budapest. pp. 641–647. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop318/erettsegi_felmeres/nagy_letszamu_vizsgatargyak_elemzese.pdf
- BERNEK ÁGNES – ÜTÖNÉ VISI JUDIT (2002): A társadalomföldrajz oktatásának új lehetőségei – módszertani kihívások a földrajzoktatásban. – KOMA, Budapest. 21 p.
- EINHORN ÁGNES (1998): Vizsgatárgyak, vizsgamodellek I. Német nyelv. Mérés – értékelés – vizsga 5. – Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 452 p.
- HORVÁTH ZSUZSANNA – LUKÁCS JUDIT (2005): A kétszintű érettségi vizsga. – Új Pedagógiai Szemle 55. 4. pp. 53–70. <https://ofi.oh.gov.hu/ketszintu-erettsegi-vizsga-0>
- LÁNG GYÖRGY (2014): Földrajz. – In: A nagy létszámú vizsgatárgyakra vonatkozó felmérés elemzése. Oktatási Hivatal, Budapest. pp. 182–238. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop318/erettsegi_felmeres/nagy_letszamu_vizsgatargyak_elemzese.pdf
- MAKÁDI MARIANN (1999): A földrajz tantárgy megváltozott szerepe. – In: Ütőné Visi Judit (szerk.): Vizsgatárgyak, vizsgamodellek II. Mérés – értékelés – vizsga 7. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. pp. 35–62.
- MAKÁDI MARIANN (2005): Földönjáró. Módszertani kézikönyv gyakorló földrajztanárok és hallgatók részére. – Stiefel, Budapest. 200 p.
- ÜTÖNÉ VISI JUDIT (1999a): Érettségi vizsga földrajzból. – In: Ütőné Visi Judit (szerk.): Vizsgatárgyak, vizsgamodellek II. Mérés – értékelés – vizsga 7. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. pp. 219–239.
- ÜTÖNÉ VISI JUDIT (1999b): Írásbeli felvételi vizsgák elemzése. – In: Ütőné Visi Judit (szerk.): Vizsgatárgyak, vizsgamodellek II. Mérés – értékelés – vizsga 7. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. pp. 117–211.
- ÜTÖNÉ VISI JUDIT (2005): A 2004-es próbaérettségi tapasztalatai – földrajz, informatika. – Új Pedagógiai Szemle 55. 5. pp. 3–16. <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00092/2005-05-ta-Tobbek-2004.html>
- ÜTÖNÉ VISI JUDIT (2009): A kétszintű érettségi kihívásai a földrajz tantárgyban. – Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. pp. 273–286. <https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/ofipast/2009/05/273-286.pdf>
- ÜTÖNÉ VISI JUDIT (2019): Gondolatok a földrajz érettségiről a vizsgázók számának tükrében. – <https://geometodika.hu/gondolatok-a-foldrajz-erettsegirol-a-vizsgazok-szamanak-tukreben/>
- TÖMPE LÁSZLÓ (2020): Milyen érettségit szeretnének a földrajztanárok? – <https://geometodika.hu/2020/11/07/milyen-erettsegit-szeretnenek-a-foldrajztanarok/>
- (link1) – Vizsgakövetelmények és vizsgaleírás. Földrajz (Földünk és környezetünk). 2017 https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2017/foldrajz_vk.pdf
- (link2) – Vizsgakövetelmények és vizsgaleírás. Földrajz. 2021 https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2024/foldrajz_2024_e.pdf